

УДК 94:339(5-15)

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ТА ПЕРЕОРІЄНТАЦІЯ ЕКОНОМІКИ АРАБСЬКИХ ДЕРЖАВ ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ (2000–2010 рр.)

Статтю присвячено проблемам економічної диверсифікації нафто- та газозалежних економік арабських держав Перської Затоки, які утворюють відоме регіональне об'єднання РСАДПЗ, а також питанням переорієнтації господарсько-виробничих потужностей цих країн для мінімізації потенційних ризиків, пов'язаних з регулярною волатильністю світових цін на нафту та природний газ. Подається ретроспективний аналіз кроків, які країни РСАДПЗ мали зробити у період 2000–2010 рр. для подолання вищезазначених проблем.

Ключові слова: РСАДПЗ, диверсифікація, переорієнтація, нафтозалежність, економіка, нафта, газ, економічна політика РСАДПЗ, Перська Затока.

На сьогодні одним з найбільш динамічних регіонів світу у контексті зростання ВВП є Західна Азія (Western Asia), зокрема, арабські країни Перської затоки. За даними ЮНКТАД, за останні сорок років частка цієї групи країн у світовому ВВП збільшилась (у %) з 1,24 у 1970 р. і 2,1 у 2000 р. до 3,35 у 2010 р. та 3,68 в 2012 р.¹ Усі вони мали темпи зростання у 2-3 рази вищі за середньосвітові. Найшвидшими темпами розбудовувалися Катар, Кувейт, Саудівська Аравія і Бахрейн із розрахунку на душу населення.

Випереджальне зростання країн РСАДПЗ було підкріплене динамікою світового попиту на вуглеводневі енергоносії, насамперед, нафту. Прискорений видобуток нафти, а також природного газу зумовив у розглянутий період випереджальний розвиток арабських країн Перської затоки, забезпечивши високий

**СУБХ М.А.,
аспірант
Дипломатичної
академії України
при Міністерстві
закордонних справ
України**

рівень галузевої та територіальної концентрації їх економік².

Порівняльний аналіз економік цієї групи країн з найбільш розвиненими (G7) і групою країн з економікою, що трансформується (Transformation Economics – Республіка Корея, Сінгапур, Малайзія та ін.) на предмет галузевої концентрації, зроблений групою дослідників з Booz&Companу Inc., продемонстрував, що її рівень в країнах Перської затоки вищий у 1,5 рази³. Слід зазначити, що експорт цієї групи країн формує близько 70% їх сукупного ВВП і визначає темпи та напрямки розвитку їх економік. В обсязі такого експорту частка не пов'язаної з вуглеводнями продукції склала у 2010 р. лише 4,6%*.

зумовлено розвитком експорту продукції нафтопереробки та нафтохімії, рибальства, налагодження експорту товарів легкої промисловості та іншої неуглеводневої продукції⁴ (див. таблиця 1).

На тлі, як нам видається, надмірно високого рівня галузевої концентрації експорту й загалом економік країн РСАДПЗ, що часто відзначається у літературі, порівняно непоміченим залишається високий рівень їх територіальної концентрації, що обумовлює диспропорцію у розвитку між багатими та бідними регіонами Аравії.

Бахрейну та більшій частині ОАЕ вже довелося мати справу з відносною нестачею ресурсів, що знайшло своє відображення у порівняно низьких темпах їх економічного розвитку як у розглянутий

Таблиця 1

**Індекси концентрації та диверсифікації експорту за країнами і регіонами
(Export concentration and diversification index of countries
and geographical regions) в 2000 і 2009 рр.**

Регіони й країни	Кількість врахованих товарів		Індекси диверсифікації		Індекси концентрації	
	2000 р.	2009 р.	2000 р.	2009 р.	2000 р.	2009 р.
Світ загалом	261	260	0	0	0,074	0,071
Країни, що розвиваються (developing economies)	261	260	0,262	0,228	0,129	0,120
Країни з перехідною економікою (transition economies)	261	260	0,588	0,560	0,207	0,324
Країни з розвинутою економікою (developed economies)	260	260	0,132	0,174	0,071	0,060
Країни Східної Азії загалом, у тому числі	260	260	0,677	0,556	0,581	0,468
Бахрейн	232	253	0,796	0,703	0,424	0,356
Кувейт	235	228	0,849	0,812	0,645	0,705
Оман	237	244	0,787	0,719	0,803	0,550
Катар	236	213	0,844	0,801	0,580	0,501
Саудівська Аравія	257	256	0,837	0,793	0,730	0,758
ОАЕ	258	260	0,688	0,542	0,569	0,345

Джерело: UNCTAD Handbook of Statistics 2010/unctad.org. tabl. 4.1.1.

У перші десять років ХХ ст. спостерігався високий рівень галузевої і територіальної концентрації з характерними рисами стрімкого розвитку експорту країн РСАДПЗ. Проте, у період 2000–2009 рр. ця тенденція проявлялась дещо різноспрямовано. Рівень концентрації, за даними ЮНКТАД, підвищувався в Кувейті та Саудівській Аравії, у той час як в інших країнах простежувалось помітне зниження (особливо в Султанаті Оман), що було

період 2000–2010 рр., так і в наступні роки. Економіка цих країн має фактично осередковий характер, прив'язаний до їх столиць і родовищ нафти та газу, у той час як основна частина їх території залишається пустельною та слабо заселеною.

Наведені вище показники темпів зростання економік РСАДПЗ, рівня їх концентрації, а також ступеню диверсифікації їх експорту свідчать про курс цих країн у розглянутий період на максимальне використання високого попиту світового ринку на вуглеводні, а відтак, – прискорене нарощування нагромадження капіталу за рахунок надмірно ви-

* Відзначимо, що темпи росту ВВП Катару були одними з найвищих у світі – 13,93% на рік у період 2000–2010 рр. і 12,49% у період 2008–2012 рр.

сокої експлуатації власних природних ресурсів. Цьому сприяє сьогоdnішній стан світового нафтового ринку, на якому країни РСАДПЗ як члени ОПЕК відіграють значну роль.

Разом з тим, подібний розвиток цих країн свідчить про їх значну залежність від міжнародної кон'юнктури на вуглеводні. Різке падіння попиту або цін на енергоносії (нижче 60 дол. США) погрожуватиме, на нашу думку, обвалом їх економік, які, скоріше за все, не врятують ані туристичні доходи, ані спекулятивні прибутки від створюваних фінансових центрів, що підживлюються нафтодоларами. Показовим у цьому відношенні видається дискретне зростання волатильності (невизначеності) їх ВВП (GDP Discrete Growth Volatility) у період 1974 – 2005 рр. 5,1%, тоді як для країн G7 цей показник склав усього 1,3%⁵.

Зазначене також свідчить про те, що в країнах РСАДПЗ склалися «вуглеводневі економічні системи», що мають, з одного боку, певний резерв міцності, який виражається мільярдами тонн нафти і природного газу, значному попиту світового ринку на ці товари та поточній відсутності адекватних альтернатив цим енергоносіям. З іншого боку, слід враховувати кризові явища, що періодично виникають в умовах глобалізації і особливо відчутно впливають на фінансові втрати країн, задіяних у світових господарських процесах на основі розрахунків у валюті держави, яка, як правило, породжує ці кризи – США. Крім того, слід брати до уваги активний пошук розвиненими країнами – основними споживачами нафти й газу – альтернативних енергоресурсів, а також несприятливу екологію в районах видобутку цих природних ресурсів, що впливає на імідж країн РСАДПЗ як своєрідного «раю» для туристів⁶.

В економічній літературі висловлена нами точка зору щодо моделі (системи) економічного зростання країн РСАДПЗ та їх включення до світового господарства знаходить досить широке підтвердження. Так, на думку співробітника Інституту сходознавства РАН РФ Г.Гукасяна, «значною перешкодою для розвитку РСАДПЗ можуть виступати коливання цін на ринку вуглеводнів, прагнення розвинених країн зменшити залежність від нафти, а також зниження нафтоємності економік»⁷. Відомий дослідник економічної моделі країн Ради К.Ульріхсен вказує на «перекося в душі психології ратнє», що склалися в країнах РСАДПЗ і викликали там на різних рівнях утриманські настрої та значний структурний дисбаланс у суспільно-дер-

жавному устрої, що, за умов стрімкого зростання кількості молоді в цих країнах, патріархальних стандартів її освіти й відсутності адекватної кількості робочих місць, викликає серйозні проблеми в існуючій моделі їх розвитку»⁸. Ситуація погіршується постійним зростанням рівня беззбитковості видобутку нафти, що визначає баланс державних бюджетів цих країн. У Саудівській Аравії в період 2000–2010 рр. цей показник зріс з 20 до 90 дол. США за барель. У Бахрейнї вартість такої беззбитковості вже перевищує 100 дол. США, у Кувейті наближається до 80 дол. США, а у Катарі взагалі 65 дол. США при тому, що ціна бареля нафти на світовому ринку у зазначений період стрімко наближувалась до рівня 100 дол. США.

Проблема надмірно високої концентрації економік країн РСАДПЗ виникла не сьогодні, і окремі дослідники, у тому числі з арабського світу, вказували на неї двадцять і більше років тому. Так, у 1985 р. Абу ар-Рахман Іусрі, директор Інституту ісламської економіки Єгипту, сформулював принципи, на яких має ґрунтуватися економічне співробітництво ісламських держав. Першим з них була «диверсифікація виробництва та експорту – перехід від монокультур»⁹. М.Г.Закарія у своїй дисертації від 1997 р. відзначив роль цих країн як «найслабших партнерів» у системі світового капіталістичного господарства, тому що, незважаючи на формальний перехід майже усієї нафтовидобувної промисловості в їхні руки та практичну самостійність у визначенні національної нафтової (вуглеводневої) політики, їх розвиток майже цілком продовжує залежати лише від нафти¹⁰. «Анклавом» усередині національних економік РСАДПЗ назвав нафтовидобувну промисловість інший арабський дисертант І.Хайдар, наголошуючи на її «надмірній» залежності від тенденцій і коливань цін на світовому ринку енергоносіїв¹¹.

Вирішення вищезгаданих проблем більшість як вітчизняних, так і закордонних, особливо арабських, дослідників бачить у зниженні рівня концентрації економік практично усіх країн РСАДПЗ а, відтак, підвищенні ступеню їх диверсифікації¹².

Диверсифікація економік країн РСАДПЗ має як загальні риси, так і свої певні особливості у порівнянні з аналогічними процесами, які відбуваються в інших країнах. При цьому загальне та особливе в диверсифікації має визначатись завданнями щодо досягнення поставлених цілей.

Серед загальних економічних цілей РСАДПЗ можна виділити:

1. Збереження та підвищення рівня доходів від експорту вуглеводнів. Не можна відмовлятися від гарантованих світовим попитом доходів, тому що вони (доходи) є фінансовою базою для проведення диверсифікації економік цих країн¹³. Досягнення цієї мети повинно відбуватись шляхом узгодженої підтримки необхідних світових цін на вуглеводні.

2. Розширення ринків збуту вуглеводнів на світовому ринку шляхом активізації співробітництва з великими країнами, що розвиваються – Китаєм, Індією, Бразилією, вирішення завдань створення з ними та іншими зацікавленими країнами зон вільної торгівлі на багатосторонній основі.

3. Прискорений розвиток власної глибокої переробки вуглеводнів шляхом створення нових взаємозалежних виробництв і тим самим – вирішення проблеми працевлаштування власного населення.

4. Досягнення продовольчої безпеки шляхом вирішення завдань з розбудови власного аграрного сектору, а також придбання у власність земель для організації сільськогосподарського виробництва в країнах, що розвиваються та мають багаті земельні ресурси – Україні, Білорусі, Молдові, Судані тощо.

5. Поглиблення взаємної економічної інтеграції шляхом послідовно-поступального переходу до її більш високих форм.

До того ж, загальним може бути й спільне вирішення інших завдань, наприклад, розвиток взаємної спеціалізації та кооперації у нафто- і газопереробці, що передбачає обмеження у розвитку паралельних виробництв. Також спільно повинні вирішуватися завдання опанування придбаних у третіх країнах сільськогосподарських угідь з метою досягнення продовольчої безпеки тощо.

Загальне в диверсифікації економік країн РСАДПЗ неминуче поєднуватиметься з особливим у її проведенні, оскільки обидва згадані аспекти ґрунтуються на експорті вуглеводнів і мають низку істотних відмінностей від економік-експортерів решти сировинних товарів, що також підлягають диверсифікації. Серед таких відмінностей: порівняно незначна кількість створюваних ними робочих місць, слабкі внутрішні виробничі зв'язки з іншими галузями, високий ступінь концентрації природної ренти, що одержується в основному у формі податкових надходжень. Особливо характерними такі відмінності є для експортерів сирової нафти.

На нашу думку, прискореними темпами диверсифікація повинна проводитися в Бахреїні й Омані, де запаси нафти будуть вичерпані вже до 2025 р.¹⁴. Якщо переважним напрямком диверсифікації

економік Саудівської Аравії й Катару може стати створення виробництв з глибокої переробки вуглеводнів, враховуючи масштаби таких запасів у цих країнах, то для ОАЕ, особливо емірату Дубаї, що створив світові центри для надання фінансових і туристичних послуг, доцільно розбудовувати саме ці напрямки.

У той час, коли ОАЕ та Саудівська Аравія, які мають значні інвестиційні можливості, можуть спиратися на власні сили у проведенні диверсифікації власної економіки, Бахреїн і Оман, не маючи таких можливостей, повинні шукати спільні проекти як усередині РСАДПЗ, так і за його межами. Зазначене знаходить свою практичну реалізацію, наприклад, у створенні зони вільної торгівлі між Бахреїном та США.

У країнах РСАДПЗ склалися однорідні економічні моделі, що потребують варіантів диверсифікації економік кожної з них.

Одним з принципів концепції ісламської економіки є особлива роль держави, яка стосовно країн РСАДПЗ проявляється у націоналізації сформованих галузей нафтогазової промисловості, що складають основу сучасної економіки кожної з цих країн, орієнтації продукції цих галузей на світовий ринок збуту, а також організації життя суспільства на одержувані від цього доходи. По суті – це держави-рантє. Проте, за нових умов їх розвитку у період 2000–2010 рр., обумовлених глобалізацією й формуванням економік нового типу – «постіндустріальної», «інформаційної», «наукомісткої», вони потребують переорієнтації на приватний національний і інвестований ззовні капітал в обсягах, що перевищують капітальну частину видатків їх бюджетів. Саме така переорієнтація здатна переломити тенденцію державного домінування в економіках країн РСАДПЗ, диверсифікувати їх шляхом спрямування приватного капіталу до менш капіталомістких і більш ефективних для цих країн сфер виробництва товарів і послуг (металургія, важке машинобудування, нанотехнології тощо).

Можна погодитися з думкою відомого ісламського богослова Ю.Кардаві у тому, що держава не повинна втручатися у справи громадян, а спостерігати та контролювати¹⁵. Цивільне право покликане регулювати економічні процеси в умовах ринкових відносин, а справи громадян повинні вирішуватися ними самими за участі незалежного суду й відповідно до закону.

Аналогічне місце посідає також держава й в ісламській економіці, зокрема, в економіках країн

РСАДПЗ, з урахуванням низки особливостей, що впливають з їхніх Конституцій:

1. Держава має монопольну власність на всі без винятку природні ресурси, що знаходяться на її території, а в деяких країнах (Кувейт, Саудівська Аравія) – і на доходи, одержувані від їхньої експлуатації. Треба зауважити, що це стосується не лише нафти й газу, але й сонячної, вітрової та інших видів енергії, що не може не стримувати приватну ініціативу в розвитку альтернативної енергетики – енергетики майбутнього, що вже одержала значне поширення у світі.

2. Держава гарантує державну й приватну власність, яка в Катарі, Кувейті, Бахреїні має індивідуальні (у Саудівській Аравії – особливі) права. Із цього випливає, що у вищезгаданій групі країн загальні для всіх норми шариату відходять на другий план, а головними виступають індивідуальні, нормативно-індивідуальні й нормативно-правові акти, що містять персональні заборони, зобов'язання та дозволи. Це вказує на те, що, незважаючи на домінування у суспільствах країн РСАДПЗ ісламських настроїв, політична влада у державах Ради формально не належить представникам духовництва (як це відбувається, наприклад, в Ірані).

3. Державна власність є недоторканною, не підлягає конфіскації і повинна поважатися й захищатися громадянами, тоді як приватна власність може бути конфіскована за законом і рішенням суду. По суті, державна власність ставиться вище за приватну, підкреслюючи тим самим їхню нерівність перед законом, що в обов'язковому порядку має враховуватися служителями «Феміди» при вирішенні судових спорів.

4. У Саудівській Аравії «Економічний і соціальний розвиток здійснюється відповідно до науково обґрунтованого плану» (ст. 22 Конституції), тоді як в Омані «Національна економіка будується на основі вільної ринкової економіки» (ст. 11 Конституції). У Бахреїні допускається «державний бізнес» (ст. 10 Конституції), тобто прагнення до багатства як цільова настанова для держави, що відсутнє в основних законах інших країн Ради (наприклад, у Саудівській Аравії «Держава стоїть на захисті ісламської віри» (ст. 23 Конституції). Відтак, ці протиріччя не сприяють їхній консолідації як єдиного утворення, обумовлюючи виникнення конфліктних ситуацій.

5. Конституції всіх країн Ради майорять терміном «соціальна справедливість» як однієї з основ їх державного ладу, не даючи визначення цього по-

няття й відсилаючи до норм ісламського шариату, що саме по собі означає їх неоднакове тлумачення різними людьми в різних країнах, оскільки правителі одних країн Ради (ОАЕ, Катар) прагнуть усіляко сприяти розвитку бізнесу, тоді як інші – збереженню віри та мусульманських традицій (КСА, Кувейт).

6. Основою законодавств усіх країн Ради конституційно визнано шариат.

З наведених вище характеристик випливає особлива роль держави в економіках країн РСАДПЗ як за масштабами, так і за характером свого впливу. Державний сектор в економіці цих країн, який, щонайменше, удвічі перевищує середньосвітовий рівень у 30%, не орієнтований на виконання таких першочергових завдань:

- створення найбільш капіталомістких і найменш рентабельних виробництв з тривалими строками окупності капіталовкладень (тобто тих виробництв, у розбудові яких приватний капітал проявляє певну інертність);

- створення виробництв у відсталих регіонах з метою вирівнювання рівня життя;

- контроль над провідними (стратегічними) галузями національної економіки з метою забезпечення потреб країн Затоки у відповідній продукції.

На нашу думку, очевидним є те, що монополія держави в країнах РСАДПЗ над нафтогазовою, видобувною та переробною промисловостями, а також над відповідною інфраструктурою, по суті, не вирішує жодне з наведених вище завдань через такі причини:

- відсутність з боку держави адекватної інвестиційної політики розвитку такого національного комплексу як, скажімо, АПК (за даними ЮНКТАД, з виробленої в цих країнах загальної доданої вартості – Total value added, на розвиток цієї сфери в 2010 р. спрямовувалося від 0,12% – Катар, до 2,38% – Саудівська Аравія, тобто навіть менше, ніж у 2000 р. – від 0,34% – Кувейт, до 4,92% – Саудівська Аравія)¹⁶;

- у розглянутий період країни Ради не мали жодних програм опанування державою пустельних районів розглянутих країн, що складають значну частину їх територій (між тим, ці райони придатні для розвитку сонячної та вітрової енергетики, створення тут «брудних» виробництв та ін.);

- у країнах Ради держава не контролює забезпечення національної безпеки шляхом створення відповідних виробництв у галузі ВПК (важке озброєння не виробляється, а закуповується у готовому

вигляді), продовольства (продукти харчування також в основному закуповуються за кордоном). Між тим, зазначені сфери є трудо- та наукомісткими галузями, які необхідні для підвищення рівня зайнятості населення, модернізації економіки та покращення життя пересічних громадян.

По суті, сформовані в країнах Ради внутрішні ринки не лише малі за своїми розмірами та не відповідають масштабам існуючих окремих виробництв, але й примітивні за утворюючими їх виробничими зв'язками, номенклатурою і якістю виробленої продукції.

Разом з тим, можливі різні шляхи роздержавлення економік країн РСАДПЗ, які, звісно, враховують специфіку їх політичного та економічного ладу. Основними з них, на нашу думку, є приватизація існуючого й/або прискорене створення приватного сектору за рахунок створення державою у взаємодії з бізнесом (національним і закордонним) додаткових приватних виробництв і розвитку нових сфер господарювання з домінуванням приватного капіталу. Водночас немає підстав вважати, що монархи, які правлять в країнах Ради, добровільно відмовляться від вуглеводневих доходів, мотивуючи це своїм обов'язком перед Конституцією щодо вирішення соціальних питань розвитку суспільства

вуглеводневих доходів для забезпечення, натомість, прискореного розвитку внутрішнього ринку.

Конституціями усіх країн РСАДПЗ передбачені положення щодо гарантування соціальної справедливості. Разом з тим, у них не йдеться про ефективність, визнається легітимність приватної власності, але державна ставиться вище за неї. Також вказується, що їх економіки мають будуватись на основі взаємодії державного і приватного секторів, але всі природні ресурси, у тому числі земельні, знаходяться у монопольній власності держави. Приватний сектор обмежений у правах у порівнянні з державним. Він є фрагментарним, тоді як місце й роль держави в національній економіці – фундаментальні. Тому, не випадково, що в приватному секторі працюють в основному іноземці, а у державному – власні громадяни¹⁷.

За оцінкою Світового банку, країни РСАДПЗ, особливо ОАЕ й Саудівська Аравія, досить достойно виглядають у рейтингу, який охоплює 189 держав за рівнем сприяння ведення бізнесу, тобто за створенням державою умов для розвитку, насамперед, приватного сектору (див. таблиця №2).

Утім, така оцінка характеризує лише один бік ведення бізнесу – свободу підприємництва, й не враховує інший бік – демократизацію ринкових

Таблиця 2

Рейтинги держав за рівнем сприятливості умов ведення бізнесу в регіоні Близького Сходу та Північної Африки (станом на 01.01.2014 р.)

Держави	Рейтинг легкості ведення бізнесу	Рестрація підприємств	Одержання дозволу на будівництво	Підключення до системи енергопостачання	Рестрація власності	Кредитування	Захист інвесторів	Оподаткування	Міжнародна торгівля	Забезпечення виконання контрактів	Процедура банкрутства
ОАЕ	23	37	5	4	4	86	98	1	4	100	101
КСА	26	84	17	15	14	55	22	3	69	127	106
Бахрейн	46	99	4	52	32	130	115	7	81	122	27
Оман	47	77	69	58	21	86	98	9	47	107	36
Катар	48	112	23	27	43	130	128	2	67	93	38
Кувейт	104	152	133	59	90	130	80	11	112	119	94

Джерело: <http://russian.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2014>

й заповідей шариату. Але, разом з тим, дані питання вирішуються, як свідчить практика, не настільки ефективно, як хотілося б. Тому не лише необхідним, але й можливим є інший шлях (без приватизації): припинення курсу на виведення за кордон

відносин, тобто наділення суб'єктів таких відносин (приватний бізнес) правом голосу при формуванні цих відносин.

У країнах РСАДПЗ чимало зроблено в період 2000–2010 рр. для створення умов вільного під-

приємництва. Такі програми, як «Бахрейн, дружній бізнесу», «Оман 2020: економічний план розвитку», «Катар-2030», будівництво постіндустріальних центрів у Саудівській Аравії, інвестиційні проекти в ОАЕ, супроводжувалися лібералізацією економічного законодавства і, як наслідок, значним припливом іноземного капіталу, робочої сили та підприємств.

Разом з тим, це супроводжувалося розростанням державного механізму, що перерозподіляв зростаючий потік вищезгаданих факторів виробництва, поглибленням протиріч між свободою підприємництва і його демократизацією, а також між монополістичним (монархічним) нагромадженням капіталу та участю населення у його управлінні.

На нашу думку, навіть при стабільно високих доходах державно-розподільний механізм не в змозі вирішити ці протиріччя без активної участі бізнесу. У цьому зв'язку можна погодитися з Є.В. Трифоновим у тому, що існуючий у країнах РСАДПЗ на кінець розглянутого періоду 2000-2010 рр. «монополістичний (монархічний – автор) ринок – це тупиковий шлях розвитку суспільства, оскільки лише демократичний ринок може створити передумови для його благоустрою та процвітання»¹⁸.

Таким чином, зростання залежності країн РСАДПЗ у період 2000–2010 рр. від міжнародних ринків збуту нафти й природного газу загострили проблему диверсифікації їх національних економік.

У країнах РСАДПЗ склалися однорідні економічні моделі, що потребують варіантів диверсифікації економік кожної з них. При цьому диверсифікація їх національних економік матиме як загальні риси, так і характерні риси щодо впровадження в

кожній з держав Ради. Головним при цьому має стати поступове усунення домінуючої ролі держави в національній економіці та перерозподіл її ролі з приватним сектором на користь істотного зростання останнього.

Такий перерозподіл вимагатиме внесення певних змін до конституційного устрою країн РСАДПЗ, пов'язаних з відмовою держави від своєї особливої ролі, насамперед, монополії на природні ресурси та пріоритету державної власності над приватною.

Відтак, аналіз основних функцій держави в сфері економіки засвідчив, що в країнах РСАДПЗ вона (держава) практично їх не виконує, а саме: надзвичайно повільно створює та модернізує необхідні суспільству виробництва, не приділяє достатньої уваги розбудові віддалених регіонів, фактично не забезпечує національну безпеку країни в АПК та ВПК (крім КСА та ОАЕ). Державний сектор в країнах Ради не сприяє розвитку конкуренції, а також не стимулює розвиток внутрішнього ринку.

Можливі різні шляхи т.зв. “роздержавлення” економік країн РСАДПЗ. Враховуючи специфіку їх політичного та економічного ладу, найкращим механізмом могло б стати прискорене розширення частки приватного сектору за рахунок створення державою у взаємодії з бізнесом (національним і закордонним) нових приватних виробництв і розвитку нових сфер господарювання. У розглянутих країнах створені умови для вільного підприємництва, що підтверджується рейтингами Світового банку. Проте, наразі вкрай необхідними залишаються заходи з демократизації ринкових відносин, які перетворять їх з монархічних на загальнонаціональні.

ПОСИЛАННЯ:

- 1 Unctadstat.unctad.org.
- 2 Донцов В.Е. Модернизационная поступь нефтяных монархий. – М., Дипломатичний вестник, июнь, 2000.
- 3 Shedine R., Abouchahra R., Moujacs C.N., Najjar M.R. Economic Diversification. The Road to Sustainable Development. Booz&Company Ink. 2008. – P. 3.
- 4 Аль-Машихи Наджи Бахит. Стратегия экономического развития Омана в условиях глобализации. Автореф. к.э.н. 08.00.14. – М., РУДН, 2005. – С. 3.
- 5 R.Shedine, R. Abouchahra. Вказ. праця, с. 11.
- 6 За даними саудівської газети «Аль-Іктісадія», фінансові втрати арабських країн Перської затоки у зв'язку з падінням курсу американського долара й нестабільністю американської економіки склали в 2007 році близько 60 мільярдів доларів. Через майже 10-процентне падіння курсу долара в 2007 р. арабські країни регіону, валюти яких прив'язані до долара, недоодержали за свої експортовані товари приблизно 37 мільярдів доларів, при цьому переплативши за імпорт близько 23 мільярдів доларів / <http://www.qatarshares.com/vb/showthread.php?158120-%E5%8E%D8-%C7%E1%CF%E6%E1%7D1-%C8%E4%D3%8C9-10-%DF%8%CF-%CF%E6%E1-%C7%E1%CE%E1%ED%CC-%CE%D3%7C6%D1-%DE%ED%E3%CA%E5%7-60-%E3%E1%ED%7D1-%CF%E6%E1%7D1>

⁷ Гукасян Г. Арабские государства-экспортеры нефти в мировом хозяйстве и диверсификация капитала // Интернет-журнал «Новое восточное обозрение» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1361943000>.

⁸ Ульрихсен К. Персидский залив: есть ли жизнь после нефти?// Россия в глобальной политике. – №5-11, 2011. – С. 112.

⁹ Беккин Р.И. Перспективы экономической интеграции мусульманских стран // Проблемы современной экономики, №2 (26), 2008.

¹⁰ Закария М.Г. Нефть и особенности социально-экономического развития нефтедобывающих арабских стран Персидского залива в 80-е – начале 90-х годов (на примере Саудовской Аравии, Кувейта и ОАЕ). Автореф. к.э.н. по спец. 08.00.14. – М., Институт востоковедения РАН РФ. – 1997. – С. 3.

¹¹ Хайдар И. Природные ресурсы и проблемы развития в арабских странах Персидского залива. Автореф. дис. к.э.н. по спец. 08.00.14. – М., 1999. – С. 15.

¹² Аль-Хассан М.А., Максимова В.Ф. Трансформация рынка труда в странах Персидского залива. Монография. – М., МЕСІ. 2013; Батыршин И.М. Экономические связи ССАГПЗ с США: современные тенденции и перспективы развития. Автореф. дис. к.э.н. 08.00.14. МГУ им. Ломоносова, Институт Азии и Африки, 2006 г.; Бирюков Е.С. Страны Аравийского полуострова на мировом рынке финансовых услуг. Автореф. к.э.н. 08.00.14. – М., МГИМО, 2008; Субх М.А. Об отношениях стран-членов ССАГПЗ со странами Центральной Азии (muslem.ru); R. Schwarz, 'The political economy of state-formation in the Arab Middle East: Rentier states, economic reform, and democratization' in Review of International Political Economy Vol. 15, No 4 (October 2008), pp. 599-621: at p 599; J E Jreisat, "The Arab World: Reform or Stalemate", in Journal of Asian and African Studies Vol. 41, No 5/6 (2006), pp 411-437: at p 415; U Fasano, Z Iqbal. "GCC Countries: From Oil Dependence to Diversification", 2003 International Monetary Fund та інші.

¹³ Свого часу Є.Т. Гайдар назвав такі доходи «проклятими» («Нафтове прокляття» // Щоденний журнал від 26.02.2006), тоді як його опоненти К. де Бойер (Kito de Boer) і Я. Турнер (J. Turner), з точкою зору яких солідарний автор, – «каталізатором реформ і диверсифікованості економіки» (Beyond oil. Reappraising the Gulf States // The Mckinsey Quarterly. 2007. Special Edition). Дійсно, створення нових виробництв і галузей вимагає коштів, і чим погані власні доходи від нафти в якості таких коштів?

¹⁴ Ульрихсен К.К. Персидский залив: есть ли жизнь после нефти?// Проблемы современной экономики, № 2 (22), 2007 г.

¹⁵ Zakah between the duty of the state and the conscience of individuals [Electronic resource] / OnIslam. – Mode of access: <http://www.onislam.net/arabic/zakah-counsels/8519/79050-2004-08-01%2017-37-04.html>.

¹⁶ При тому, що на фінансування Збройних сил (Services) цих країн йшло в 2010 р. відповідно від 33,09% (Катар) до 54,25% (Бахрейн).

¹⁷ Скопич О.А. Проблемы трудовой миграции в монархиях Персидского залива [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2007/10-09-07.htm>.

¹⁸ Трифионов Е.В. Закономерности развития монополистических и демократических рынков/ Проблемы современной экономики, №2 (42), 2012. – С. 65.

Subkh M.A. Diversification and reorientation of the economy of the Arab states of the Persian Gulf. A retrospective analysis (2000–2010) / Diplomatic Academy of Ukraine, Ministry of Foreign Affairs of Ukraine.

This article is devoted to problems of economic diversification as well as to oil and gas-dependent economies of Arab States of the Gulf, which form a regional association known as GCC, as well as the reorientation of economic and industrial capacity of these countries to mitigate the potential risks associated with regular volatility in world oil and natural gas prices. Retrospective analysis of the steps that the GCC countries should have done in the period 2000–2010 to overcome these problems is given.

Keywords: GCC, diversification, reorientation, oil dependency, economy, oil, gas, GCC economic policy, the Gulf.

Субх М.А. Диверсификация и переориентация экономики арабских государств Персидского Залива: ретроспективный анализ (2000–2010 гг.) / Дипломатическая академия Украины при Министерстве иностранных дел Украины.

Статья посвящена проблемам экономической диверсификации нефте- и газозависимых экономик арабских государств Персидского залива, которые образуют известное региональное объединение ССАГПЗ, а также вопросам переориентации хозяйственно-производственных мощностей этих стран для минимизации потенциальных рисков, связанных с регулярной волатильностью мировых цен на нефть и природный газ. Подается ретроспективный анализ шагов, которые странам ССАГПЗ необходимо было осуществить в период 2000–2010 гг. для преодоления вышеуказанных проблем.

Ключевые слова: ССАГПЗ, диверсификация, переориентация, нефтезависимость, экономика, нефть, газ, экономическая политика ССАГПЗ, Персидский Залив.

Стаття надійшла до редколегії 20.01.2015

Прийнята до друку 27.02.2015